

Stichting Maatschappij en Onderneming

De Culturele Revolutie

Atrium, Stadhuis - Den Haag
27 Mei 1998

Dames en heren

Om twee publikaties in maximaal 20 minuten te introduceren, neem ik mijn toevlucht tot een motto uit de Renaissance: *Festina lente* - haast je langzaam.

Laat een zekere loomheid over U heenkomen, laat Uw gedachten rustig ronddwalen, want als U dan geboeid wordt door een bepaald idee, staat het individueel-onbewuste bewustzijn er voor open. Het individuele en collectief onbewuste bewustzijn beïnvloedt onze emoties en attitudes vaak indringender dan bewuste ideeën.

Festina lente kenmerkt ook de sfeer van een schilderij van Henri Matisse dat drie vrouwen in langzaam dansende bewegingen toont, en de titel draagt van een versregel van Baudelaire:

luxé, calme et volupté...luxé, kalmte en genot.

Matisse plaatst zich met dit schilderij en deze titel in de duizenden jaren oude traditie van de Drievoudige Godin die in de Europese prehistorie de drie maanstanden vertegenwoordigt. De Drievoudige Godin symboliseert niet alleen de verschillende bewustzijnsvormen zoals intuïtie, rede en ervaringsinzicht maar ook het baren, de dood en de terugkeer in het leven onder een andere vorm, want volgens de wet van het behoud van energie gaat niets maar dan ook niets verloren.

De kernvraag van *de Onvermijdelijke Culturele Revolutie* is die van de verandering - de kennelijk permanente en naar het lijkt steeds diepgaander verandering op alle niveau's van het maatschappelijke en persoonlijke leven.

Is die verandering te verzoenen met *luxé, calme et volupté*? Ik denk van wel, maar op voorwaarde dat we ons langzaam haasten; dat we geluid kunnen horen vanuit de stilte; dat we energiek en uiterst actief kunnen zijn, en toch dagelijks stilzitten om een inwendige ruimte met 'niets' erin te laten ontstaan; dat we ontdekken dat alles twee kanten heeft; dat boven en onder minder verschillend zijn dan we op het eerste oog denken; dat ons belang en dat van anderen alleen op korte termijn tegenstrijdig (kunnen) zijn, maar niet op langere termijn, kortom: als we ons bewust worden dat het denken in tegenstellingen niet alleen vermoeiend is, maar op de duur ook onvoordelig in elke mogelijke betekenis van het woord 'onvoordelig'. Economie en spiritualiteit; economie en natuur; het ik en de ander kunnen alleen door kortzichtige mensen, waaronder politici, intellectuelen, ondernemers en vele brave en minder brave burgers en burgeressen, als tegengesteld en onverzoenbaar gezien worden. Een diepgaander analyse van fundamentele processen maakt duidelijk dat tegenstellingen nooit absoluut van karakter zijn maar eerder complementair, zoals natuur en economie. Natuur en economie zijn van elkaar afhankelijk, en zo niet de natuur van onze economie, dan onze economie in elk geval van de natuur. Onze gezondheid is afhankelijk van ons vermogen naar ons lichaam te luisteren, en de zachte, spontane emoties van het kind-in-ons-zelf een kans te geven, ongeacht ons beroep of economische activiteit.

Een werkelijk intelligent mens kan meerdere behoeften, kennis-niveau's en emotionele verlangens, hoe verschillend ook, leren begrijpen als onderling complementair. Het is als met vuur: laat het branden zonder dat het jou verbrandt of roep het water te hulp. letterlijk of figuurlijk. *Haast je langzaam* is mijn motto voor de innerlijke dynamiek, waarmee we de digitale revolutie tegemoet moeten treden..

Als het waar is dat we met vele veranderingen en dus met verschillende vormen van onzekerheid en onvoorspelbaarheid moeten leren leven, welke percepties en welke perspectieven kunnen ons daarbij helpen?

Mijn suggesties zijn:

1. het observeren van de natuur...altijd in beweging en toch rustgevend; altijd anders en toch revolutionair in de etymologische betekenis van het woord: een terugkeer die geen stricte herhaling is. Alles in de natuur wordt permanent 'geboren' en 'sterft' om in andere of analoge vorm terug te keren. In de natuur is alleen maar heden; verleden en toekomst zijn een strict menselijke perceptie van het heden;
2. vanuit deze ervaring van de natuur, vervolgens te kijken naar ons eigen leven, met name naar ons lichaam...dat gaat precies dezelfde weg als een boom, een vogel, of een atoomsplitting. Om te weten waarom het uiteindelijk gaat in het leven; om te begrijpen wat werkelijk belangrijk is, hoeven we alleen te denken aan ons sterven. Tijdens het sterven blijken de werkelijk waardevolle ervaringen van niet-materiële aard te zijn, waarden zoals liefde, vriendschap, loyaliteit, het experiment, het avontuur, de overgave.
3. als we de onvermijdelijke en onveranderlijke verandering van het nieuwe millennium en millennium tot ons bewustzijn toelaten, ontstaat de mogelijkheid een achtergrond, een centrum in ons zelf te zoeken dat geen begin en eind kent...een toestand die alleen toegankelijk is via intense muzikale, poëtische, erotische en mystieke ervaringen.

De waarden die aan het veranderingsproces van het derde millennium oriëntatie moeten verlenen, zijn die van democratie, wereldburgerschap, 'commonwealth' in de oorspronkelijke betekenis van het delen van rijkdom met de rest van de wereld, en ecologie. Het is het domein van immateriële waarden dat aan het domein van de materiële waarden betekenis en zinbestemming geeft.

In het centrum van de immateriële waarden staat Gaia, moeder Aarde. Ons allereerste doel moet haar voortbestaan zijn, in een zo groot mogelijk complexiteit en veelvormigheid.

Respect voor de natuur betekent respect voor het baren en voortbrengen; voor kinderen en kleinkinderen; voor het andere in ons zelf, voor de vrouw in de man en voor de man in de vrouw, en voor het kind in ieder van ons. Respect voor de natuur zal ook positieve gevolgen hebben voor de samenleving, omdat er aan de natuur en een goed functionerende samenleving analoge factoren ten grondslag liggen. In mijn artikel in *de Onvermijdelijke Culturele Revolutie*, getiteld *We zijn als blinden in een oneindige ruimte*, probeer ik aan te tonen dat verandering geen blinde rechte, onomkeerbare tijdslijn moet zijn. Dat is een negatie van ons biologisch en spiritueel bestaan. Het is het verabsoluteren van de technologische vernieuwingen ten koste van de onbewuste dimensies van ons bewustzijn en bestaan.

De redactie van de publikatie die ik hier mag introduceren - en ik doe dat met genoegen - heeft twee provocatieve titels gekozen:

de onvermijdelijke culturele revolutie, en het nieuwe rode boekje.

Agrarische revolutie in de 17de en 18de eeuw, in casu de overgang van het twee- en drieslag stelsel naar een permanent gebruik van de grond en naar het transformeren van gemeenschappelijke grond, de zogenaamde mir of meent, naar geprivatiseerde grond, maakte de industriële revolutie in de 18de eeuw mogelijk; deze op haar beurt de energie-revolutie via de introductie van electriciteit, gevolgd door die van de electronica in ons tijdperk.

De onvermijdelijkheid van de culturele revolutie komt voort uit de digitale revolutie - een veranderingsproces dat via de informatietechnologie zorgt voor een versnelling van een wereldwijde communicatie. Statische patronen, systemen en attitudes zien zich omringd door snelle, beweeglijke vormen.

De aloude metafysische of ontologische vraag naar de diepste kern van de werkelijkheid werd door Parmenides, 6de eeuw voor onze jaartelling, beantwoord met het beginsel van duurzame identiteit: verandering is schijn, terwijl zijn tijdgenoot Herakleitos ervan overtuigd was dat de

diepste wetmatigheid van alle werkelijkheid, inclusief de mens, bestaat uit permanente verandering. Ook de Boeddha is van oordeel dat alles is onderworpen aan de wet van de voortdurende transformatie. Ik laat hier in het midden of beide standpunten - al lijken ze onverzoenbaar - toch met elkaar verzoend kunnen worden. Ik ben van oordeel dat beide filosofen gelijk hebben, maar nu wil ik het accent leggen op de onop houdelijke transformatie, en daarbij de vraag aan de orde stellen, welke criteria - welke waarden we in de onvermijdelijke verandingsprocessen kunnen, zo niet moeten introduceren om de verandering constructief, duurzaam en zinvol te laten zijn voor zoveel mogelijk mensen, dieren en planten.

De kleur die we nodig hebben is niet rood maar groen, de synthese van blauw en geel. Blauw en geel zijn de kleuren die we te lang vergeten hebben. De veranderingen die we proberen te begrijpen zijn complex, niet wetmatig, en spelen zich niet af in een radicale omwenteling, maar eerder spiraliserend. De diepgaande veranderingen van de digitale revolutie hebben consequenties in meerdere richtingen en op meerdere niveau's. We kunnen - en dit is een belangrijk ervaringsfeit - niet gelijktijdig de positie en de richting ervan vaststellen. We moeten dus leren leven met onzekerheid. We moeten ons iets van de mentaliteit van de acrobaat eigen maken, of we nu intellectueel, ondernemer of kunstenaar zijn. Politici hoeven de acrobatuur niet te leren - ze hoeven alleen maar te zeggen dat ze acrobaten zijn om weer in de gunst van het volk te komen. Want de mensen, en in elk geval de kinderen, houden van acrobaten. Welnu, kinderen dienen ons voorbeeld te zijn in het tijdperk van de digitale revolutie. Hun wendbaarheid en nieuwsgierigheid, hun gevoel dat alles nieuw is, zijn onze gids.

Met de Culturele Revolutie zijn we terug in het jaar 1968, het jaar waarin de verbeelding aan de macht kwam, of wenste te komen. Motto's als *sous le pavé, il y a le plage* - onder het plaveisel, is het strand - zijn een oproep de wereld met nieuwe ogen te bekijken. De publikatie die hier voor U ligt is een poging van redactie en auteurs dat opnieuw te doen. Het woord 'revolutie', letterlijk omwentelin, heeft binnen deze context een dubbele betekenis: radicale verandering en terugkeer, zoals in de omwentelingen van de sterren - de revolutionibus stellarum.

Om de culturele revolutie te concretiseren, citeer ik uitspraken van enkele auteurs.

Habraken: *de waarden van het dagelijks leven dienen de basis te zijn voor onze architectuur - niet het masterplan dat alles in een keer vastlegt.*

Dick Raaymakers: pleidooi voor de 'open vorm' als een afspiegeling van het open-zijn - een niet-hierarchische relatie tot het leven en elkaar.

J.Peters: ontwerp Strategieën als een dialoog.

A.S. Tanenbaum/J.Konstapel: *managers kunnen innovatie niet plannen...ze moeten het laten gebeuren.*

M.C.E. van Dam-Mieras: *de aarde is geen statisch maar een dynamisch systeem.*

H. La Poutre zal daarom zeggen: *maak de samenhang in een systeem niet te groot.. Laat er gaten in vallen - anders komen veranderingen te hard aan, zoals nu - dat is mijn commentaar - in Indonesie.*

A. Broeckmann noemt deze instabiliteit een creatieve kracht--hij pleit voor een esthetiek van het ongeluk, ofwel het vermogen om creatief met weerstand en pech om te gaan.

D.Franck wijst op de overeenkomst tussen het boeddhistische of taoistische begrip 'leegte', 'the void'. en het begrip 'openheid'.

F. Dignum ziet in de nieuwe 'openheid' van onze informatiemaatschappij een tendens en concrete mogelijkheid de zoektocht te beginnen naar de spirituele dimensies van ons bestaan, die een diepere en meer intense bevrediging kunnen geven dan de materiële behoeftebevrediging.

H.Procee: *ons ruimte-en-tijdgevoel en zelfs ons lichaamsgevoel veranderen door te leven in en met andere technologieën.. Ofwel: meer welvaart dankzij de technologie, zal spirituele behoeften oproepen.*

Yao-Hua Tan stelt de interessante - Popperiaanse - vraag, hoe een juiste beslissing te nemen bij onvolledige kennis.

Remco Scha en en met name Rem Koolhaas kritiseren de pretentie van de architectuur, waarvan volgens Koolhaas de oorsprong te vinden is in de zondeval, terwijl de natuur uitkomt bij het paradijs, als we ver genoeg teruggaan.

Gerard Rijntjes merkt terecht op dat de productiefactor 'kennis' geen grenzen kent.

Ik wil deze min of meer toevallige keus besluiten met een prachtige uitspraak van A.P. de Geus: *Vogels die zwermen, leren sneller.* Deze 'biologische' uitspraak toont een frappante overeenkomst met die van P. Rademaker: *Systeemtheoretisch heeft een open samenleving betere overlevingskansen dan een gesloten samenleving.*

Ik hoop dat de publikatie een 'eye'-opener wordt dankzij de diversiteit aan thema's die vaak een verrassende analogie vertonen.

Fons Elders